

13. Sosiura V.M. Vybrani tvory: V 2 t. Kyiv : Nauk. dumka, 2000. (B-ka ukr. 1-ry. Novitnia ukr. 1-ra). T. I. Poetychni tvory / Vstup st. V.P.Morentsia. 648 s.
14. Sukhomlynskyi V. Vsi dobri liudy – odna simia: zbirka tvoriv / Vasyl Sukhomlynskyi, mal. O.Makiievoi. Kharkiv : VD «Shkola», 2012. 160 s. (Serii «Dytiachyi bestseler»).
15. Tiutiunnyk Hryhir. Smert kavallera: Povisti i opovidannia. / Peredm. A.Shevchenka. Kyiv : Makhaon-Ukraina, 2001. 256 s.
16. Franko Ivan. Perekhresni stezhky. Liryka. Vydavnytstvo Klub simeinoho dozvillia. Kharkiv, 2010. 365 s.
17. Taras Shevchenko. Kobzar. Kyiv : «Znannia» Ukrainy. «United Service» ZTD, 1992. 384 s.
18. Taras Shevchenko. Poezii. U dvokh tomakh. Tom 2. Kyiv : «Veselka», 1991. 248 s.
19. Shkliar V.V. Zalyshenets. Chornyi Voron [Tekst]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho Dozvillia», 2010. 384 s.

Завальнюк Інна Яківна, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Zavalniuk Inna Yakivna, Doctor of Philological Sciences, Professor, the Dean of the Faculty of Philology and Journalism of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Ivanytska Nina Lavrentiivna, Doctor of Philological Sciences, Professor, professor of the Ukrainian language Department of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 28.04.2023

Статтю прийнято до друку: 05.05.2023

УДК 811.161. 2'373:82-1

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-53-61

ЛІНГВОСОФІЯ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Лариса Козловська

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Україна, м. Київ, просп. Берестейський, 54/1

e-mail: larysa.kozlovska@kneu.edu.ua

ORCID:0000-0002-0523-9913

У статті досліджено систему лексико-семантичних часопозначень у сучасних поетичних текстах. Розглянуто зреалізовані в авторських текстах засоби вербалізації семантики часу. Визначено домінантні метафоричні моделі «час – людина», «час – простір», «час – природа», у якій виокремлено мікромоделі «час – рослина», «час –

тварина», «**час** – птах», «**час** – вода». Акцентовано, що в цих образних структурах відбувається мовно-естетична репрезентація часономенів. Спостережено традиційну сполучуваність часоназв у дієслівних і генетивних метафорах водночас із суттєвим оновленням образного слововживання. Підтверджено підвищену увагу авторів до епітета як одного з найбільш активних засобів поетичної антропоморфізації в системі лінгвостетичних конкретизаторів абстрактної семантики часу.

Ключові слова: поетичний текст, час, темпоральна семантика, лінгвософія, мовна картина світу, мовна ментальність, ідіостиль письменника.

LINGUOSOPHY OF *TIME* IN MODERN UKRAINIAN POETRY

Larysa Kozlovska

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Beresteysky prospect, 54/1, Kyiv, Ukraine

e-mail: larysa.kozlovska@kneu.edu.ua

ORCID:0000-0002-0523-9913

Introduction. *In the process of the development of Ukrainian linguistics, the scholars have demonstrated their persistent interest in the linguistic tools for describing **time** as a fundamental ideological and mental category. The structuralist approaches to the semantic means and expressions used to actualize **time** dominating at the end of the 20th century, have been substituted by the scientific priorities with the emphasis on cognitive, linguo-cultural and, therefore, linguosophic facets of acquiring knowledge about **time** and its linguistic descriptors.*

Purpose. *The purpose of the article is to specify and describe the means of verbalizing the semantics of **time** in modern Ukrainian poetic texts.*

Results. *Modern Ukrainian poetic texts regularly demonstrate that the term **time** conveys not only the direct meaning recorded in lexicographical sources but also implies numerous concretizers which segment, correlate, and describe both the general concept of **time** and its various aspects.*

In such a context, the observed regularity seems quite logical, as it is the poetic texts that verbalize the motif/theme of time flow whereas the verbs with the semantics of movement are the linguistic means of transmitting the main functional and aesthetic charge.

*The analysis of large literary bulk gives us the reason to state that poetic description of the onset / completion and course of certain **time** periods is closely related to its verbal characteristics. Additionally, the vague temporal semantics of these texts is verbalized by the images that belong to the metaphorical models «time – space», «time – human being», «time – nature». These models are characterized by the high level of artistic anthropomorphism, yet with the radical occasional modernization of the stereotyped verbal formulas. The revealed trend to specify and actualize the vague semantics of **time** seems equally interesting and promising. Moreover, it is quite productively supported by the wide use of the metaphors related to the sphere of human everyday life, genitive metaphors and similes.*

Conclusion. *The linguistic cognitions of the authors of the analysed poetic texts confirm the compatibility of the traditional linguistic symbols used to denote **time** with the diverse artistic and figurative verbalizers of it. The most productive types of creating metaphors are found at the intersection of the following conceptual **spheres time – human being, time – nature (bird, animal, plant, water, wind), time – space.** A new reading of the modern poetic dictionary is a promising*

*direction for the actualization of the linguistic and cultural identity of Ukrainians. In the poetry of the war period, modernization of the linguistic descriptors of the category of **time** becomes obvious, as the dominant models give way to the original author's aesthetic and representative **time** markers, which reflect deep existential shifts in the worldview of modern readers.*

Keywords: *poetic text, time, temporal semantics, linguoscopy, language picture of the world, writer's idiosyncrasy.*

Постановка проблеми. Стійкість уваги до засобів і способів мовоопису часу як фундаментальної світоглядної і мовно-ментальної категорії зберігається на всіх етапах розвитку української лінгвістики. Після тривалого періоду домінування структуралістських підходів до аналізу носіїв та актуалізаторів семантики часу в системі мови наприкінці ХХ століття дослідницькі пріоритети виразно змістилися в площини когнітивного та лінгвокультурологічного, а відтак і лінгвософського пізнання одиниць, способів та засобів мовоопису часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвософія пізнання часу, інструментів його вербалізації в поетичній мові орієнтована на врахування об'єктивних (соціокультурний та соціополітичний контекст) і суб'єктивних умов творення поезії, оскільки автори завжди перебувають «в певному часопросторовому вимірі мови» [2, с. 5]. Такий підхід відкриває окреслений у працях Г. Гадамера «горизонт розуміння і сприймання тексту», зближує естетичні горизонти автора й читача, принципово важливі для усвідомленого сприймання твору: «тільки в ситуації їх збіжності (а в ідеалі злиття) народжується значення, зміст тексту» [7, с. 29].

Природно, що один із найбільш актуалізованих, продуктивних напрямів вивчення часу як категорії художньої мови традиційно пов'язаний з аналізом відповідного фрагмента словника – корпусу лексичних одиниць, що покривають цю семантичну площину і формують мовну картину часу (С. Я. Єрмоленко [2], Л. В. Кравець [4], О. М. Задорожна [3], М. В. Цегельська [9], О. О. Царук [8]). З'ясування й систематизація тематичних, семантичних компонентів цього словника, їхня асоціативно-семантична стратифікація, характеристика узвичаєних і новітніх типів сполучуваності дають підстави для висновків, що поглиблюють сучасну теорію темпоральності. Наприклад, М. В. Цегельська пропонує чітке розмежування семантичного поля «час» та функціонально-семантичного поля темпоральності. Семантичне поле «час» дослідниця слушно кваліфікує як «систему мовних засобів, які визначають період часу в реченні або тексті» [9, с. 11].

Методологічно важливим для лінгвософського трактування художнього часу є також послідовне акцентування уваги на його природі як естетично освоєної реальності: художній час «узгоджує» параметри фактичного (об'єктивного, історичного, фізичного) часу з концепцією художньої дійсності твору.

Мета пропонованої статті – виявити й описати засоби вербалізації семантики часу в сучасних українських поетичних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних українських поетичних текстах номінація *час* активно реалізує зафіксоване в лексикографічних джерелах пряме значення – «тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т. ін. // Проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, років і т. ін., протягом яких що-небудь здійснилося, здійснюється чи здійснюватиметься» [СУМ XI, с. 274]. Із нею корелюють численні конкретизатори, які різноаспектно характеризують і членують загальне поняття *часу*. Інакше кажучи, лексико-семантична

стратифікація часоназв відбиває об'єктивну темпоральну картину світу: абстракткові *час* підпорядковані тематичні групи «назви часових періодів і відтинків часу» (*століття, десятиліття, рік, місяць, тиждень, година, хвилина, секунда, мить* тощо), «пори року» (*зима, весна, літо, осінь*), «частини доби» (*ранок, день, вечір, ніч*) тощо. Разом вони формують цілісну лексико-семантичну систему часопозначень.

Відзначена у словниковому тлумаченні сема 'послідовна зміна годин, днів, років' умотивовує активність функціонування поетичних образів – описів початку, тривання, закінчення певного часового проміжку. Вони представляють метафоричну модель «час як динамічне явище», що когнітивно узагальнює таку базову, об'єктивну філософську властивість часу, як минущість, плинність. Логічною в цьому вимірі постає спостережена закономірність: у поетичних текстах, які вербалізують мотив / тему плинності часу, носіями основного функціонально-естетичного навантаження є дієслова із семантикою руху, проминання – *йти, минати, проходити, проминати* та ін.: **Йдуть** зимові дні (Д. Павличко); **Ідуть роки, ідуть століття** (Л. Костенко); **пройдуть віки**, / а на твоїх дорогах ходитимуть манекени / з годинниками в грудях / і з картками паперу в мозку (Ю. Тарнавський); **Минуло літо**, от і облітають [листки], / а облетіли, от і шелестять (Л. Костенко); **хилиться** у Тугу мокрий вітер, / І нашої в тім / жодної з провин, / І серце чує: / вже **минуло літо** (Л. Ромен); **Так минають літа, так століття минають** (Б. Олійник); **минають дні** сльозисті наді мною, / **приходить осінь** з мжичкою дрібною (В. Вовк); **Віки минули**, як єдиний схлип (Л. Костенко); **Минула мить** одна в краю / Але здалося, що **пройшли віки** (Д. Павличко); **Десь мимо нас проминули роки**, / А з ними – й наші лиха-катастрофи (І. Гнатюк). Такі слововживання – нормативні, звичні і для художнього стилю, і для сучасної української літературної мови. Прикметною є їхня автологічна природа, стерта образність.

Реактуалізацію стертої образності дієслів *йти, минати* в аналізованих стереотипних формулах вираження семантики «плинність, минущість часу» С. Я. Єрмоленко пов'язує з асоціативністю: «асоціативні зв'язки цих дієслів здатні оновлювати усталені звороти, повертати їм втрачену внутрішню форму, первісну образність» [2, с. 6]. Пор.: **На лезах час ішов ходою світла** (Ю. Коломиєць); **Не час минає, а минаєм ми**, / А ми минаєм ... ми минаєм ... так-то (Л. Костенко); **дні ідуть довгими рядами**, / **положивши один одному руки на плече** (Ю. Тарнавський). У наведених контекстах відновленню первинної внутрішньої форми, а відтак і образності сприяє поєднання предикатів *час ішов, дні ідуть* з оказіональними обставинами *ходою світла, довгими рядами*; антитеза *не час минає, а минаєм ми*.

Сполуки часоназв із дієсловами *пливти, текти* – це традиційні для української поетичної мови вербалізатори семантики 'розмірений, тяглий перебіг часу': **Пливе для того час** – / **Лебідка синя** (В. Вовк); **Пливе над світом осінь**, як медуза, / і мокре листя падає на брук (Л. Костенко); **Віки пливли**, мінялася / планета, / Зірок сягла вже не одна ракета (Б. Олійник); **І так спливають дні**, немов дощі (Б. Олійник); **Лиш росою по нім буде плакати жито** / **І пливтимуть над ним непомітно віки** (В. Симоненко); **А вічність** – зоряна, незрима – / **Пливе, і мить її – твоя** (І. Світличний).

Окремий різновид розглядуваних дієслівних метафор становлять ті, у яких ознака плинності, розміреності естетизована в асоціативному зв'язку з компонентами асоціативно-тематичного поля «вода». На думку Л. В. Кравець, це зумовлено тим, що на становлення національної поетики «істотно вплинули міфологія з її архетипами та пізніші уявлення людей про навколишній світ» [4, с. 193]. Тому природно, що крім дієслова *пливти*, номінації часу активно поєднуються з образами *ріка, течія, хвилі, краплі* і т. ін. Зазвичай таке

поєднання відбувається у формі генітивної метафори: *віддавався часу течії* (В. Симоненко); *Давай попливемо у ніч коротку / назад по ріці незворотнього часу* (Л. Костенко); *А хвили часу б'ються об борти/ Моїх стремлінь* (І. Гнатюк); *Падіння в'язкими краплями часу* (Ю. Тарнавський).

Спостережено також істотне оновлення традиційних засобів мовоопису настання / завершення певних часових періодів (пори року, частини доби тощо).

Щодо першого узвичаєну сполучуваність із дієсловами *починатися, приходити, наступати* (*Ми йшли й починався ранок осінній* (МР-П, с. 140); *Панно, починається століття./ І впало яблуко на аркуш* (МР-П, с. 117); *Вечір приходять – і синіми пальцями/ торкає наморено губи й чоло* (І. Драч); *Осінь наступав вже пора/ І жовкнуть листя й гарбузи пузаті* (В. Стус) оновлюють образні слововживання *зринати, наростати, постукати у двері, зайти в гості: А ніч наростає топтати собори й вежі* (В. Вовк); *Зринала осінь на столітні мури./ І довшала старого Юра тінь* (В. Вовк); *...осінь постукала до людей падінням яблука, – і вже заходить у гості* (В. Голобородько).

Так само активно оновлюваною є група дієслів, що розвивають протилежну метафоричну тему «завершення певного часового періоду». Крім звичних стилістично нейтральних одиниць *кінчатися, закінчуватися* (*На кінчиках/ лісу,/ де кінчається літо,/ голосить/ розпатланий вітер* (Ю. Коломиєць)), часоназви нарощують оказіональні контекстуальні зв'язки з дієсловами *гаснути, висихати, кришитися, танути, облітати, обсіпатися, перетліти відтьохкати, доцвітати: Гасне день і видно руку сонця* (Д. Павличко); *В сухих хвилинах час мій довгий гасне* (Б. Рубчак); *Віки висихали, як роси на скелях* (І. Драч); *...людина має дні, / короткі дні,/ людина помре, / і висохнуть дні* (Ю. Тарнавський); *...літо висохло / на дні пшеничної / стеблини в колі спраги й / годинами обсіпався день* (Р. Бабовал); *А дні облітають* (Б. Олійник); *...літо / тане ... у глиняному жбані – / напоєне твоїми іменами* (Р. Бабовал); *Земля ця з попелу./ Століття перетліли/ І сипали цей попіл з рукава* (І. Драч); *...літо ж непомітно / розкришилося – / дерева занедужали / на роз'їдаюче безсоння* (Р. Бабовал); *Довгі століття кришилися / під твоїми стопами* (В. Вовк); *Відтьохкало літо* (Б. Олійник); *...вже доцвів цвітастий ситець літа* (Л. Костенко).

Знаковими з погляду лінгвософії опису періодів настання / завершення певного часового періоду є опозиційні метафори з екзистенційно маркованими дієсловами-антонімами *народжуватися – вмирати*, що відповідно метафоризують семантику початку і завершення. Пор.:

– *Хай щедре, розлоге літо спородить вродлива дівуля-весна* (І. Драч); *...я чорнозему дитина,/ Де сонце із тризубом ходить полем/ І де стосурма родиться година* (В. Вовк); *Щоби на нетесаних нарах/ народжувався у вічних скорчах обрію ранок/ червоною раною* (Б. Рубчак); *...родиться ранок: з голубої мряки тече його крик /.../ рожевим плачем немовляти родиться ранок* (Ю. Тарнавський);

– *Осінь вмирає на сивому-сизому вітрі* (Б. Олійник); *Коли вмирають весни, живе надія в кленах* (Б. Олійник); *...простерте на плотах вмирало пізнє літо/ йому у головах світився соняшник/ і жовтим воском скапував у жито* (Б. Бойчук).

Отже, маємо підстави констатувати, що поетичні мовоописи процесів настання / завершення та перебігу певних часових періодів тісно пов'язані з дієслівними характеристиками.

Абстрактну темпоральну семантику в українських поетичних текстах вербалізують також образи, що належать до метафоричних моделей «час – простір», «час – людина», «час – природа».

Філософська єдність категорій *час* і *простір* визначає їхню лінгвоестетичну взаємоскорельованість в однойменній метафоричній моделі. Об'єктивно це може бути вмотивовано насамперед філософською кореляцією цих буттєвих категорій. Їх контекстний взаємоперетин засвідчують, наприклад, генітивні метафори межі часу й простору на зразок *горб хвилини, розпуття років* тощо: *Посіяв бабки з-під хвилястих нош/ І часу й простору розсунув межі* (Е. Андієвська); *...і ти завжди ждатимеш мене/ за горбом небагатьох хвилини* (Ю. Тарнавський); *...розпуття років не роздерло б тебе* (Б. Рубчак).

Лінгвокогнітивну цілісність поетичної мовно-часової картини світу доповнює метафорична модель «час – людина». Відповідні образи зазвичай постають як результат перенесення на часові реалії ознак, рис, властивостей людини, тобто художньої антропоморфізації.

Один із найактивніших засобів такої поетичної антропоморфізації – епітети. Епітетне поле, що його формують художні означення *часу*, засвідчує асоціативні перетини з лексико-семантичним полем «людина» на ґрунті актуалізації ознак 'зовнішньопортретна характеристика' (...*привітав я осінь руденьку* (Д. Павличко); ...*серед гладких днів/ із синіми щоками* (Ю. Тарнавський); *Як перше, будуть дні злотокрилі, / Рум'яні весни* (В. Вовк)); 'психоемоційна характеристика' (...*тихо тулиться до ніг самотня ніч* (Б. Бойчук); *З високих веж, де годинники, / падають самотні години* (Ю. Тарнавський); *Сумна ніч носить медалик коханого* (Б. Рубчак); *Ніч ... пішла – спокійна, незворушна* (Б. Бойчук); *Розкрилися палітурки / зеленої книги / закоханих днів* (Ю. Коломиєць)); 'характеристика фізичного стану' (*А осінь хвора. Розлилася жовч./ Мені потрібне слово, а не слава* (Л. Костенко); *Є немічна весна, апатія без краю* (К. Москалець); ...*виснажений приєркер співатиме* (Б. Рубчак) та ін). Наведені контексти підтверджують продуктивність антропоморфного епітета як лінгвоестетичного конкретизатора абстрактної семантики часу.

Інший лінгвоестетичний механізм антропоморфізованого осмислення й мовоопису часу – предикативні метафори, у яких функцію суб'єкта поетичної дії виконує темпоральна номінація, а предиката – дієслово на позначення фізичної, фізіологічної, психологічної активності людини, її поведінкових характеристик – *бродити, лежати, спати, дивитися, закривати повіки, сміятися, переморгуватися, торкатися, простягати руки / рамена, відвертатися плечима, одягатися* тощо. Пор.: *Це вже не сон – це вже весна/ Безсонна бродить, як мана* (І. Драч); *Широко / розкрив жмені/ вітер, / і бавиться пляжем, / де лежало / літо* (Ю. Коломиєць); *Ще літо спить* (Л. Костенко); *Вже день закрив утомлені повіки* (Б. Бойчук); *Літо/ Густо сміялося, половіло,/ Переморгувалось зеленоброво* (І. Драч); *Весну прозоро торкаєш, немов обличчя дитини,/ Вона глядить на тебе блакитними очима* (Б. Рубчак); *Дніпровими високими очима/ Дитинно-сіро глянула весна* (М. Вінграновський); *Та вже весна простягає/ до бруньки змокрілі руки* (І. Драч); ...*вечір простягає рамена* (Б. Бойчук); *Хай відвертаються плечима весни* (Б. Бойчук); *Ще раз одягла зима льодове намисто* (Д. Павличко).

Засвідчену в наведених контекстах загальну тенденцію до антропоморфізації абстракта *час* показово підтримують метафори, де роль вербалізатора ліричної дії виконують дієслова на позначення властивих людині процесів мислення (*Думають весни вербовим пухом* (М. Руденко); *Вечір ... чомусь спонукує / думати про старість і часами / про смерть* (Ю. Тарнавський)), комунікації (*Час ... підвівши брови грізно,/ Втисячне запитує мене*

(М. Руденко)). Такі оказіональні антропометафори демонструють кардинальне оновлення поетичних стереотипів часоопису.

Антропоморфне осмислення часу має показові текстові вияви також у генітивних конструкціях із компонентом-соматизмом – *долоні часу, рамена вічності, груди літ, печінка часу* тощо. Пор.: *Домерзали на призьбах хатин/ ребра ночі, на вугіль пропалені* (Б. Бойчук); *...я вже вмер в долонях ночі* (Ю. Коломиєць); *Ти сонце носиш/ на грудях вічних літ* (Ю. Коломиєць); *...печінка часу – на ланцюг прикута* (Е. Андіївська).

Опредметнення, конкретизацію абстрактної темпоральної семантики засвідчують численні образи – актуалізатори метафоричної моделі «час – природа». Їх функціонально-стилістичне навантаження зазвичай пов'язане з конкретизацією або психологізацією образу «час».

У межах розглядуваної моделі диференціюємо три основні мікромоделі:

– *час – птах*, коли функцію метафоризаторів виконують номінації птахів – *чайка, лебідка, крук*, пор.: *...чорні лебеді часу з лебединої пісні сторіч/ потім виплинуть знову/ з багряної дельти світанку* (Л. Костенко); *Злітаються горобці-хвилини./ Клюють мене в тім'я, в мозок, в потилицю./ Дібають по спині./ Розчепіривши крила,/ люто скубуться* (Л. Костенко); *Пливе для того час – / Лебідка синя* (В. Вовк); *...вічність – це чайки святе одиноцтво* (Б. Рубчак); *День вийшов білою чайкою* (В. Вовк); *Тепер мій час на мене криче круком* (Б. Рубчак); *...лящали дні пташиною в верхівті* (В. Вовк);

– *час – тварина*, коли функцію метафоризаторів виконують номінації тварин: *Часові коні зроблені з вітру* (В. Вовк); *Часові коні біжать, минають,/ летять з початків непроглядних,/ у досконалий глиб прямують* (В. Вовк); *Як коні, чвалом пронесли віки над ними* (В. Вовк); *Мої дні/ Розбігаються,/ як віці без пастиря* (В. Вовк);

– *час – рослина*, коли функцію метафоризаторів виконують номінації рослин та їхніх частин (*дерево, куц, латаття, стовбур, стебло, листя*), а також насіння і плодів (*зернина, помаранчі*): *...всім дано йти без світла/ між куццями непроглядних днів* (Б. Бойчук); *...за баром – вічність – із латать* (Е. Андіївська); *Із dna на дзигах світла – стовбур/ дня іде* (Е. Андіївська); *Стебло годин, що гирі на ходу,/ Вже прочиняє в грудях світлий берег* (Е. Андіївська); *...прийдуть після пісків століть/ свіжі, як помаранчі, дні* (Ю. Тарнавський); *...між нами ширші/ відстані, як між/ двома зернинами/ секунд* (Р. Бабовал).

Цілісність метафоричної макромоделі «час – природа» забезпечує також згадувана вже вище образна кореляція *час – вода*. Її текстотвірна продуктивність має міфопоетичну мотивацію: «у міфології час концептуалізувався також як водний простір або його різновид, найчастіше – річка. ... В українській поезії ХХ ст. метафорична модель *вода (ріка, потік) → час* представлена досить широко як у традиційному вигляді, так і модифікованому» [4, с. 196]. Цю тезу підтверджують, наприклад, контекстуальні ототожнення *вода – краплі // час – хвилини*, зафіксовані в різних лексико-семантичних конфігураціях: *...тасую час на краплини/ рятую кожну пацьорку* (В. Вовк); *...краплі часу – лунко – серед тиші/ Повз рурки мозку* (Е. Андіївська); *...приходить до божевілля.../ своїм безконечним джерелом/ падання тяглими краплями часу* (Ю. Тарнавський).

Тенденцію до конкретизації, опредметнення абстрактної семантики часу продуктивно розвивають метафори з номінаціями-побутовизмами – *парасолька, білизна, бутля, монети, вощина, мідяк, хмиз, шаль, кишеня, підкова, сірник, глек* та ін. Формальні моделі таких контекстуальних співвіднесень – це:

– структури генітивної метафори (*під голубими парасольками вечора* (Ю. Тарнавський); *В кишенях дня, залатаних терпінням, / я кулаки до смерті донесу* (Л. Костенко); *Так хмиз століть упав на інший хмиз* (І. Драч); *В дубову скриню споминів складала / на кладці випрану білизну днів* (Б. Бойчук); *Всіх поземів – цілюща наша, / Де бутлю вічності розбито* (Е. Андієвська); *...перебираю в пальцях / фальшиві монети днів* (Ю. Тарнавський); *Палац – щільник, де вічності вощина й мед* (Е. Андієвська);

– конструкції порівняння (*Цей вечір, / немов мідяк, крізь продрану кишеню / скотився в щілину асфальту* (Ю. Коломиєць); *Зігнувся день, мов золота підкова* (В. Стус); *Як сірничок, припалений від сонця, / день спалахнув, обвуглився, погас* (Л. Костенко); *Морями пшениці у пахоцах м'яти, де літо стоїть, як мальований глек* (Л. Костенко); *...лютий нині надворі холодний, як ніж* (В. Махно); *...протинаєш ніч, немов папір* (В. Махно).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Лінгвософський підхід до пізнання й мовопису часу в сучасній українській поезії особливо актуалізований у сьогоdnішній ситуації кардинального зламу світоглядних та ціннісних орієнтирів. Тож цілком прогнозованим є розширення художньо-образної різноплановості вербалізаторів часономенів, хоча індивідуальне мовомислення авторів аналізованих поетичних текстів засвідчує традиційну сполучуваність мовних знаків на позначення часу. Найпродуктивніші типи метафоротворення, пов'язані з таким мовно-естетичним освоєнням словесного знака *час*, оформлені при перетині поняттєвих сфер *час – людина*, *час – природа* (*птаха, тварина, рослина, вода, вітер*), *час – простір*.

Нове прочитання сучасного поетичного словника, пов'язане з лінгвософією, є перспективним напрямом актуалізації мовно-культурної ідентичності українців. У поезіях періоду війни очевидним є оновлення інструментарію мовопису категорії часу, коли домінантні моделі поступаються місцем оригінальним авторським естетичним репрезентантам часопозначень, віддзеркалюючи глибинні екзистенційні зрушення у світосприйманні сучасних читачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. Київ, 2002.
2. Єрмоленко С. «Мого народу гілочка тернова» (про поетичне слово Ліни Костенко). *Культура слова*, 2000. Вип. 55/56. С. 3–13.
3. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук. Київ, 2008. 20 с.
4. Кравець Л. Метафорична репрезентація концепту «час» в українській поезії ХХ ст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка*: зб. наук. праць. Київ, 2007. С. 192–197.
5. Словник епітетів української мови. Київ : Довіра, 1998. 431 с.
6. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
7. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ, 2017.
8. Царук О. Метафоризація темпоральної номінації ранок в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. *Лінгвістика*: зб. наук. праць. № 4 (10). Луганськ, 2006. С. 250–256.
9. Цегельська М. В Структурна типологія одиниць семантичного поля часу в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук. Дніпропетровськ, 2000.

REFERENCES

1. Holosova T. M. Temporalna struktura khudozhnogo tekstu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk.. Kyiv, 2002.
2. Yermolenko S. «Moho narodu hilochka ternova» (pro poetychne slovo Liny Kostenko). *Kultura slova*. 2000. Vyp. 55/56. S. 3–13.
3. Zadorozhna O. M. Kontsept «chas» v ukrainskii poetychnii movi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk. Kyiv, 2008. 20 s.
4. Kravets L. Metaforychna reprezentatsiia kontseptu «chas» v ukrainskii poezii XX st. *Linhvostylistyka: ob'iekt – styl, meta – otsinka*: zb. nauk. prats. Kyiv, 2007. S. 192–197.
5. Slovnyk epitetiv ukrainskoi movy. Kyiv : Dovira, 1998. 431 s.
6. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. Kyiv : Nauk. dumka, 1970–1980.
7. Siuta H.M. Tsyatnyi tezaurus ukrainskoi poetychnoi movy XX stolittia. Kyiv, 2017.
8. Tsaruk O. Metaforyzatsiia temporalnoi nominatsii ranok v ukrainskii poetychnii movi druhoi polovyny XX st. *Linhvistyka*: zb. nauk. prats. № 4 (10). Luhansk, 2006. S. 250–256.
9. Tsehelska M. V Strukturna typolohiia odynyts semantychnoho polia chasu v suchasni ukrainskii movi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk. Dnipropetrovsk, 2000.

Козловська Лариса Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри бізнес-лінгвістики Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Україна).

Larysa Kozlovska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Business Linguistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, (Ukraine).

Стаття надійшла: 25.04.2023

Статтю прийнято до друку: 02.05.2023

УДК 811.161.2'343

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-61-70

АПЕРЦЕПЦІЯ Й АСОЦІАЦІЯ В ЧИТАЦЬКІЙ ВЕРИФІКАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ

Олена Маленко

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

Україна, м. Харків, вул. Алчевських, 29

e-mail: malenalingva@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4753-0036

Стаття присвячена вивченню механізмів індивідуальної читацької інтерпретації поетичного тексту Сергія Жадана «І жінка з чорним як земля волоссям», зокрема верифікації читачами образу фатальної жінки. Основну увагу приділено явищу аперцепції, уперше дослідженого Олександром Потебнею, який прокоментував аперцепційний досвід